

Квалітатыўныя каштоўна-вартасныя і пеяратыўныя намінацыі

У рэцыпіентнай сферы такіх намінацый змяшчаецца інфармацыя пра важнасць, значнасць, вялікае грамадскае значэнне чаго-, каго-небудзь. У працэс метафарызацыі найчасцей уключаюцца найменні каштоўных камянёў, мінералаў: літар. *дыямент, жамчужына, золата, серабрынка*, аказ. *залацінка* ‘тое, што з’яўляецца каштоўным, цэнным, вылучаецца сваёй адметнасцю, непаўторнасцю’: *Дыяменты роднай мовы беларускай Вымаўляю – і пяю не напяюся.* (Г.Дашкевіч); *Чытаў, чытаў, Міцкевіч, я вашы сшыткі... Цудоўна! Такія жамчужыны народнай мудрасці.* (С.Александровіч); *Характар у маёй жонкі – золата.* (А.Пальчэўскі); *Каханьня ліст і золата сустрэчы.* (І.Багдановіч); *Казачныя сюжэты, вобразы, песні ператвараліся пад пяром Адама Міцкевіча ў самацветы самабытнай паэзіі.* (М.Лужанін); *З глыбінных крыніц народнага жыцця Р.Барадулін чэрпае, тыя крышталёвыя серабрынкi, якія так абпраменьваюць ягоныя творы.* (А.Бялёвіч); *Сябры многа кніг напісалі. Паэтычных нямала знайшлі залацінак.* (У.Ляпёшкін).

Метафарызуюцца таксама зыходныя ЛСВ з агульным значэннем ‘каштоўнасці; грошы; маёмасць’: *Многія пісьменнікі шырока выкарыстоўвалі фальклорныя скарбы.* (А.Яскевіч); *Мова – гэта найкаштоўнейшы нацыянальны скарб.* (Н.Гілевіч); *Духоўным спажыткам з’яўлялася іх багатая паэтычная фантазія, якая жывілася цудамі неразгаданых розумам таямніц дня і ночы, пушчаў, дзяжозу і сонца, рэк і азёр.* (С.Майхровіч).

У структуры полісемантау алтар, пантэон, святыня актуалізуюцца семы ‘святасць’, ‘паважанне’: *Ты мой шлях круты, Ты мой боль святы, Беларусь мая, мой алтар.* (Л.Геніюш); *Імя аўтара назаўжды застанецца ў пантэоне роднай літаратуры.* (А.Марціновіч); *Мастацтва – гэта святыня, куды крывадушным, хівым, бруднарукім ходу няма.* (Р.Шырма). Гэтыя ж семы ў адзінства з дадатковай прыметай ‘роднасць, блізасць’ назіраюцца ў полісемантау маці, матуля, матухна: *Ты мяне гадала з любоўю І свяціла мне зоркай золя, Дарагое маё Прыдняпроўе – Магілёўская маці-зямля.* (П.Прыходзька); *Матуля ж у мяне адна, – То Беларусь далёкая.* (А.Астрэйка); *Ды цябе мая матуля-вёска, як крынічку, Я ў грудзях збярог.* (С.Фамін); *Матухна-Радзіма, як цудоўна Жыць з табой, ісці з табой далей!* (А.Бялёвіч).

У групу каштоўна-вартасных намінацый уключаюцца субстантывы з інварыянтнымі значэннямі ‘літаратурныя і музычныя жанры’, ‘тэатральныя прадстаўленні’ (паэзія, паэма, казка, музыка, сімфонія, феерыя). Іх другасныя ЛСВ накіраваны на выражэнне росквіту ў прыродзе, узнёсласці, прыгажосці, незвычайнасці жыцця чалавека: *Была нават свая паэзія і характэрна ва усёй гэтай бязладнай абстаноўцы ваеннага паходнага жыцця.* (Я.Колас); *Як паэзіі мала ў жыцці...* (М.Башлакоў); *Нашы дні – паэмы былі, Сказ нідзе нячуты.* (Я.Колас); *Эх, вясна!... Жартаўлівая казка.* (Т.Кляшторны); *Гэта казка – пералескі рانیцай.* (П.Панчанка); *І гэта музыка*

світання табе прысніцца ў гімне сонцу. (А.Гуцаў); Я сяджу на высокім узгорку і слухаю гэту цудоўную **сімфонію** вясны. (Р.Ігнаценка); Вы чулі **сімфонію** лета – Буянства настояў і пахаў? (В.Зуёнак); Краўчанка глядзеў не адрываючыся. Гэта была **феерыя** маладосці, і Краўчанка, бадай, быў толькі дылетантам у сваіх адчуваннях. (Б.Мікуліч).

Інварыянтнае значэнне ‘моц, сіла’ можна размеркаваць па некалькіх сэнсавых цэнтрах:

а) ‘сіла, нязломнасць’ (граніт, скала, цытадэль): Мы ўсе адзіны, – непераможны **граніт**. (Я.Колас); Чырвоная армія – гэта **скала**. (Я.Колас); Мінск ёсць трыбуна на захад І **цытадэль** абароны. (А.Гурло);

б) ‘моц, сіла, вынослівасць’ (загартоўка, настойка, дзівасіл): Выручала хлопца яго немалая прыродная дужасць і суровая армейская **загартоўка**. (В.Быкаў); Няхай мацнее дзень пры дні Дружбацтва нашага **настойка** На травах згоды й дабрыні! (Р.Барадулін); Што стала з вамі? Дзе той кліч сяброўскі? Дзе звяў і ўсох братэрства **дзівасіл**? (Н.Гілевіч).

У некаторых выпадках метафары ўказваюць на вышэйшую ступень развіцця, праяўлення чаго-небудзь (вярышня, венец, зеніт, поўня, росквіт, рубезж, цвет): Я.Купала і Я.Колас узялі беларускую літаратурную байку на **вярышню** мастацкай дасканаласці і паэтычнай культуры. (Я.Казека); Думка застаецца думкай. **Вянцом** яе заўсёды з’яўляецца справа. (М.Гамолка); Кар’ера яго дайшла да **зеніту**. (С.Александровіч); Сам у сілу ўвабраўся [дзядзька], у ясную **поўню** гадоў. (М.Лужанін); Мастак паказаў маладую жанчыну ў **росквіце** свайго характа. (А.Ліс); Дванаццаць гадзін ночы – вось выратавальны рубезж. (Я.Радкевіч); Мне ж толькі сорок сем, а ў Англіі ў гэтым веку мужчыны – самы **цвет** і толькі пачынаюць рабіць кар’еру. (А.Карпюк).

Пеяратыўныя намінацыі скіраваны на адлюстраванне адмоўных з’яў у жыцці чалавека і грамадства. У працэсе метафарызацыі могуць актуалізавацца такія прыметы, як адсталасць, недасведчанасць, шэрасць, коснасць, павяржлінасць, амаральнасць і інш.:

а) шкоднасць (літар. яд, атрута, іржа): Ці вы, Пражыўшы век, не знаеце, Як душыць душы накіп пошлы, Як труціць сэрцы **яд** нянавісці? (Н.Гілевіч); Я любіў той фальварак пад Клецкам, але ён жа быў і маёй **атрутай**. (К.Чорны); Тваю душу кранула **ржа** сялянскай уласнасці. (М.Машара);

б) непатрэбнасць малакаштоўнасць (літар. пустацвет, смецце, шалупінне, шкарлупінне, шлак): Часта творы маладых з’яўляюцца звычайным **пустацветам**, не больш. (У.Клімовіч); Твой свет разбурыцца, старога ладу **смецце** Вятры вясновыя па свеце разнясуць. (П.Панчанка); Міцкевіч адкінуў бруд і **шалупінне** папоўскіх нагавораў. (А.Лойка); Пан сказаў, здаецца, добра: «Скінь няпраўды **шкарлупінне**!». (У.Дубоўка); У Міхася шмат рознага **шлаку**, пачынаючы ад панурасці, няветлівасці, воўчага погляду. (М.Сяднёў);

в) нязначнасць, павярхоўнасць (аказ. мікроб, трэска): Ты [М.Стральцоў] у душах нішчыў зла **мікробы**, Ты словам праўду выкрасаў. (С.Законнікаў); Адкінуць спрэчак **трэскі**. Схлынуць стрэсы. (Я.Янішчыц);

г) 'шэрасць, паўсядзённасць' (літар. друз, шэрасць, шэрань): Забудзьце **друз** будзёнішчыны і заклічце сяброуў. (Г.Юрчанка); Яна адходзіла з дакорам У далеч дзён, у **шэрань** спраў. (А.Коршак); Будзённая **шэрасць** жыцця. (М.Зарэцкі);

д) заняпаласць, застоўнасць, коснасць (літар. плесня, цвіль, багна, ціна аказ. заскарузласць): Трэба ваяваць супроць **плесні**, трэба быць заўсёды ў гушчыні жыцця. (Р.Шкраба); Але засталася яшчэ гнілая **цвіль** на душах нека-торых людзей. (А.Чарнышэвіч); Што зрабіць, каб дапамагчы ёй выбрацца з **багны** зацвілае шляхецаксі і ступіць на шлях новага, інакшага жыцця. (Ц.Гартны); Ён не паварушыў, каб разграміць той ладненька скалочаны дабрабыт, ускалыхнуць застаялую **ціну**. (М.Даніленка); Нельга даваць апраўдання сваёй духоўнай ляноце, сваёй абывацельскай **заскарузласці**. (Н.Гілевіч);

е) пустаслоўе, беззмястоўнасць (літар. вадс, перапеў, пустышка): Пісаў паэмы ты заўжды, І ў кожнай шмат было **вадс**. (М.Пазнякоў); «Чужына» ўспрымаецца як **перапеў** даўно апетага як нясмелае паўтарэнне ўжо сказанага. (М.Ярош); Гэта быў замежны фільм. Любоўная **пустышка** з надуманым сюжэтам. (І.Шамякін);

ж) адсталасць, недасведчанасць (літар. непісьменнасць, цемната, цемра, цёмнасць): На кожнай плінёрцы, кожным сходзе цэх называлі адстаючым, папракалі кіраўніка ў **непісьменнасці**, нядбайнасці. (А.Астрэйка); Як лепш і хутчэй знішчыць сярод нас **цёмнату** і непісьменнасць? (К.Чорны); У «Гутарцы Паўлюка» даюцца замалёўкі глыбокай **цёмры** прыгоннай вёскі. (В.Барысенка); Цара скінулі, косці даўно згнілі, а гэтыя жыюць людской **цёмнасцю** карыстаючыся. (І.Мележ);

з) ганебнасць, амаральнасць (літар. гразь, пляга, пляма, фарс, аказ. дзёгаць): Вобраз чалавечы ў **гразь** яны ўтапталі. (Я.Колас); Калі ж ты, як нядбайны туга, За чужыя хаваешся спіны, То няхай на цябе падзе **пляга** – Ты не сын свае маці-айчыны. (Я.Колас); Толькі крывёй сваёй зможашце змыць з сябе ганебную **пляму**. (М.Лынькоў); Максім Пятровіч, я прашу спыніць ганебны **фарс**. (А.Русецкі); Яна ачарніла вочы ўсёй нашай сям'і чорным **дзёгцем** сораму. (З.Бядуля).